

Bustya Endre

ADATOK KOSZTOLÁNYI MAROSVÁSÁRHELYI ELŐADÓ ÚTJÁHOZ

/Levelek, sajtónyilatkozatok/

Az itt közzétett dokumentumok Kosztolányi Dezső életének talán legfontosabb idejéből valók. Ismeretes, hogy 1936-ban halt meg rákban. A betegség első tortúráin 1933-ban esett át, s akkor úgy látszott, a nagyobb veszélyen is. A félelem azonban nem múlt el, „a seb a szájban nem gyógyul és újabb fájdalmak jelentkeznek már az úton is”. Felesége könyvéből való ez a feljegyzés (Kosztolányiné; *Kosztolányi Dezső*. Bp. 1938. 313.), s arra az útra utal, melynek részleteire az alábbi dokumentumok vetnek fényt. 1934-ben Stockholmban újabb műtétnek veti magát alá. Az erdélyi körút s ezen belül a marosvásárhelyi szereplés tehát azokra a viszonylag nyugalmas napokra esik, amikor még egészségesnek remélhette magát, de már együtt élt a veszedelem tudatával. Szinte két műtét közé, s e helyzet egzisztenciális jelentőségét csak növeli az a tény, hogy erdélyi útját élete egyik legnagyobb eseményének tekintette. (Uo). Új adatokban nem túlságosan gazdagok ezek a dokumentumok, de amit közölnek azok a költő legégetőbb ügyeire, — pl. nyelvújító munkájára — és ekkori gondolkodása sarkpontjaira vonatkoznak. Antifaszizmusának és hagyománytisztelőtének megnyilvánulása ebben a kényes helyzetben; az irredentizmus vonzása közepette, humanizmusa erejét és mélységét külön is minősíti. Amit pedig az akkori fiatal magyar írókról mond, teljesen új filológiai adaléknak tekinthető. — Kosztolányi levelezőtársa s meghívója, Sényi László, ekkor a marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Irodalmi Társaság főtitkára volt, aki korábban már más írókat is (pl. Babitsot, I. ItK 1967. 79). hívott meg erdélyi előadó útra.

A Sényinek küldött levelek mellett a költő erdélyi sajtónyilatkozataiból is közlünk néhány részletet.

[Zárt levél, géppel írva]

Marosvásárhely, 1933 november 29
(Bolyai-ház)

Mélyen tisztelt Barátom

Mint egyik legvitálisabb erdélyi kultúregyesület szerény szekértolója, minálunk rég-táplált közóháj megvalósításán igyekszem: Magyarország jelenkori legnagyobb költőjének megszólaltatására a mi kis emelvényünkön. Ismeretlenül bár, de a Feléd merészkedés megértő fogadtatásának reményével kérlek, hogy vedd ezt az elképzelést jóakarátú fontolóra. Molter Károlytól úgy hallottam, hogy Erdély közvetlen megismerése Magadnak is szándéka volt. Sajnos, az anyagi feltételeket illetőleg nem szoríthatok ki akkora mértéket, hogy a ránknézve rendkívül megtiszteléssel távolról is egyenértékű lehessen. Kérlek, határozd meg Magad azon költség-minimumot, mely marosvásárhelyi megjelenésedet mégis lehetővé tehetné. Március közepetárára gondolnám annak az ünnepi felolvasó-ülésnek az időpontját, midőn sajtó tetszésed választotta formában tetőznéd be előadásoddal a műsort.

Ha anyagi lehetőség tekintetében mértéken alól is maradunk, viszont arról eleve biztosíthatlak, hogy amit szíveslátás és megbecsülés egyebet nyújthat, azt tárt karokkal tesszük Elédbe. Móra Ferenc is ezzel búcsúzott annak idején, hogy sehol sem érezte magát jobban, mint nálunk . . . Ittidőzésedet különben több napra képzelem s ha a várvavárt alkalom tényleg beáll, majd céltudatosan kigondolt programmot is terjesztek Elédbe.

De bármint határoznál; mindenkor határtalan tisztelőd marad

[Sényi László]

[Levelezőlap, kézírás]

1933 XII. 5

Igen tisztelt barátom,

nagy örömmel vettem soraidat. Csakugyan már rég készülök Erdélybe. Űgy készülök, mint egy zarándok útra. Tehát márciusban készörömet lerándulok hozzátok. A műsorról s a föl-tételekről majd akkor tárgyalunk. De előre biztosíthatlak, hogy csak költségeim és kész kiadá-saim megtérítését kérem tőletek, körülbelül 100 pengőt.

Vagyok jó híved és tisztelőd:
Kosztolányi Dezső sk.

Igen tisztelt barátom,

köszönöm kedves soraidat. E szerint április 8-án megtartom az estélyt Marosvásárhelyen. Útlevelem már elkészült. Örvendek, hogy megvan a hatósági engedély, de én óvatosságból mégis elküldöm neked előadásom egész szövegét, hogy esetleg bemutasd valahol s a budapesti román követség ajánló levelét is. Azt hiszem, egyikre se lesz szükség. Nekem április 5-én Nagyváradon van dolgom, úgy 6-án, 7-én már nálatok lehetek.

A műsor összeállítását, beosztását teljesen a te baráti gondodra bízom. Én kétízben szerepelnék; az első részben prózával, a második részben (az utolsó részben) új versemmel. Várom szíves leveledet.

s a közeli viszontlátásig üdvözlő:
Kosztolányi Dezső

Utóirat. Fontos, hogy az estély mindössze csak 2 óráig tartson. Ne fáraszunk ki a kedves közönséget. Hálás volnék, ha minél előbb útiköltséget küldenél.

Szeretettel:
K. D.

[Nyomtatott műsor; nyomdatechnikailag tömörítettük]

A KEMÉNY ZSIGMOND IRODALMI TÁRSASÁG meghívására megjelenik emelvényén KOSZTOLÁNYI DEZSŐ Marosvásárhelyt 1934 április 8-án (vasárnap) e. 7 órai kezdettel a Kollégium dísztermében.

Dohnányi: *Ruralia Hungarica* 2. és 3. rész; zongorán: *Erkel Sári*

I.

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ;

versek

1. EURÓPA
2. ILONA
3. HALOTTI BESZÉD
4. UTOLSÓ SZAVAK

Dohnányi: A-moll koncert-étude, zongorán *Erkel Sári*

II.

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ

próza

1. A GAZDAG EMBER
2. ÖREG PAP
3. JÓSÁG
4. ARCÉLEK AZ UTCÁRÓL

Kodály: Szonáta, cselló és zongorán *Kozma Géza és Erkel Sári*

III.

Versek

a „Meztelenül” című kötetből *Z. Szentgyörgyi Mária* előadásában:

1. VIGYÁZZ
2. TÖMEG
3. CSOMAGOLD BE MIND...

Rendezésért felel *Sényi László* főtítkár

Sajtónyilatkozatok:

1. Brassói Lapok

[...] a Magyar Kaszinóban.

Az ünnepélyes hangú pohárköszöntők és toasztok között, a zseniális író e sorok írójának a kaszinó egy csendes zugában a következőket mondta:

— Amikor a határon átjöttem, az első erdélyi állomáson — egy úr szállott be a fülkémbe — kezdi a beszélgetést Kosztolányi —, akinek a kezében egy kis könyv volt. Egy pillantás a könyvre, elárulta, hogy utazópárterem a Kacsó Sándor szerkesztésében megjelent „Anyanyelvünk” című könyvet tanulmányozza. Jóformán bocsánatot sem kértem a csodálkozó úrtól, hanem örömmel kaptam ki a kezéből a könyvet és fokozódó örömmel néztem át annak minden egyes lapját. A magyar nyelv helyes használatának érdekében kifejtett akcióm Magyarországon hatalmas visszhangra talált és örömmre szolgál, hogy éppen az Önök lapja volt az, amely ezt a mindenképpen fontos ügyet itt Erdélyben is felkarolta.

[...]

— És a modern magyar irodalom erősségei?

— Versben elsőrendű tehetségek Illyés Gyula és Erdélyi József — állapítja meg Kosztolányi — míg prózában a legtöbbre Gelléri Andor Endrét tartom, akitől még nagyon sokat várhatunk. Érdekes tehetség a fiatal Sértő Kálmán, a paraszt-költő. Ő azonban egyelőre, fiatalos hévvel, túlsokat és szertelenül alkot. Legutóbb ezt mondta nekem; Ma csak keveset dolgoztam, alig 15 verset írtam...

— Mi a véleménye a német könnyvmáglyákról?

— Megdöbbenőnek tartom ezt a barbárságot, amelyre még nem volt példa. Ezekért a kilengésekért az egész kort, amelyben élünk, rám nézve „idegen kor”-nak tekintem. Hallottam a rádióban, az elégetett könyvek, a megperzselt és az elpusztult betűk borzasztó zenéjét, amelybe beleborzadtam. Különösen a Svájcba menekült Thomas Mann-t sajnálom, akivel 10 év óta a legintímbebb barátságban és levelezésben vagyok. Ezzel kapcsolatban egy epizód jut az eszembe: Tíz évvel ezelőtt, fiatal író koromban Thomas Mannal sétáltam a budapesti Andrassy-úton. Ekkor egy fiatal deák jött velünk szemben, aki megismert engem, megállított és autogramot kért tőlem. És érdeklődés nélkül elment Thomas Mann mellett.

— Ekkor azt mondtam Thomas Mannak; „Íme milyen relatív fogalom a dicsőség?...”

— Még egy kérdés... A Pen Klub válsága?

— Tekintettel arra, hogy a Pen Klub egy vacsorázó asztaltársasággá jelentéktelenedett, amely sem egy Thomas Mann, sem egy Alfred Kerr üldöztetésének megakadályozására nem emelheti fel tiltakozó szavát, kilépett íróársaimmal nem vagyunk hajlandók többé visszalépni ebbe az alakulatba. [...]

(Brassói Lapok, XL. 82. sz. 1934. ápr. 12.

Benczel Béla

2. Erdélyi Lapok

[...]

— Kiket tart a legtehetségesebb fiatal magyar íróknak? — vetjük fel a következő kérdést.

— Gelléri Andor Endrét tartom a legtehetségesebb fiatal magyar prózaírónak. Erdélyi Józsefet és Illyés Gyulát pedig a legtehetségesebb új költőknek... Egyik írással kapcsolatban Illyés Gyulától kaptam most heves támadást, de ennek oka az, hogy Illyés félreértette az én szavaimat. Én kifakadtam ugyan is némely fiatal költő „iránya” ellen, amely álnépieskedésével el akarja kanászosítani az irodalmat. „Földszagú” verseik tele vannak paszullyal, tinőbögéssel és más értelmetlen, népieskedő, tartalmatlan zagyvasággal. Az utóbbi időben valóságos divat lett ez. Ezek a fiatalok a népiesség, a falusiasság, az „őseredeti parasztság” álarcát véve magukra, kellemetlen pongyolassággal és hihetetlen rossz rímekkel törnek a magyar költői nyelv gazdagsága ellen. Mintha egyetlen céljuk a magyar nyelv ellaposítása és elkanászosítása volna. Ha valaki nem használ egyáltalán rímet, megértem, de ha valaki rossz rímet használ, nem tudom megbocsátani. Éppenúgy, ahogy nem feltűnő, ha valaki nem köt nyakkendő, de ha valaki törőrongyot köt a nyakába nyakkendő helyett, bizony megütközök rajta.

— Illyés Gyula úgy látszik magára vette soraimat és védekezik olyan támadás ellen, amely egyáltalán nem az ő tehetséges és izmos, népi gyökerű költészete ellen irányult.

[...]

— Hogyan tekinti az irodalom és az erkölcs kapcsolatát? — kérdezzük.

— Erre nagyjából megfeleltem már „Homo esteticus sum” című írásomban, íróművész számára természetesen mindenkor elsőrendű szempont, hogy szépet alkosson. Vezetője tehát az esztétika. A „homo morális” szempontjai is számbajönnének az alkotóművésznél, de csak másodsorban. Ez azonban nem jelenti az erkölcs lezüllesztését, mert — nézetem szerint — minden itt felmerülhető ellentét csak látszólagos és a kérdés körül eddig felmerült töméntelen vita mind csak fogalmazási kérdéseken múltott. A moralista úgy fogalmazza meg tételét, hogy ami erkölcsstelen, az feltétlenül csúnya is. Én mint „homo esteticus”, viszont meg vagyok győződve, hogy ami rút, az egyúttal feltétlenül erkölcsstelen is.

— Mint érzi magát Erdélyben? — tesszük fel az utolsó kérdést

— Nagyon nagy élmény számomra ez az erdélyi körút. Sohasem voltam még Erdélyben s valahogyan — Isten tudja miért — mindig úgy élt bennem, mint valami furcsa mögöttes ország. És most sok-sok magyart találtam s annyi szeretetet kaptam csak a mai egyetlen estén, hogy egyszerre föl sem tudom nyalábolni, magamhoz sem tudom ölelni a két karommal. Elteszem emlékül a szűkebb esztendőkre, hogy legkisebb morzsájából is sokáig éldegéljek s a legkisebb lángjánál is melegedjem akkor, amikor majd fájni kezdek.

(Erdélyi Lapok. III. 1934. 71. sz. ápr. 13.)

3. Marosvidék

[...]

— Életemben először vagyok most Erdélyben, hogy egy irodalmi felolvasó körút során végigjárjam a nagyobb városokat. Első állomásom Marosvásárhely, nyomban ízelítőt adott erről a nemes és régi földről, ahol már századok óta élő valóság az úttörő európai szellem és a művészet szeretete. A Bolyaiak és a Petelei Istvánok városa ez. Olyan főket és lelkeket látok itt ma is, akik igyekeznek méltók lenni hozzájuk.

— Másutt az ember lát lombozatot és ágakat, itt főleg a műveltség gyökereit. Ez a főbenyomásom, amivel az ember érkezik és távozik ebből a városból. A Teleki könyvtárban látottak alapján meg lehetne írni a 18-ik század történetét, nyelvészeti, tudományos és irodalmi szempontból is.

— Az itteni közönség irodalmi műveltsége meglepően magas, az előadó és a felolvasó okvetlenül megérzi az első pillanatban ezt, mert a dobogó és nézőtér között mindig valami titkos villamos összeköttetés van. A közönség hozzáértő és nem is udvarias, hanem szeretetteljes és meleg.

(Marosvidék, 1934. ápr. 11.)